

A HE MÓDOSÍTÓ SZÓ SZEREPE A MONDATBAN

Írta: ERDEI MIHÁLY

A nyelv legfőbb funkciója a gondolatoknak anyagi, nyelvi burokba öltöztetése, a gondolatoknak másokkal való megértetése. [1]

„Gondolkodó tevékenységünk során (nyelvi anyag alapján) két vagy több fogalmat sajátos módon egymásra vonatkoztatunk. Ha az így keletkező gondolatnak hangzattalással nyelvi kifejezést adunk: valamiről valamit mondunk, vagy kérdezőnk — mondatot mondunk.” [2]

A mondatok nyelvtani jelentésük, s egyúttal a beszélő megnyilatkozási szándéka szerint különbözőek. Ha összehasonlítjuk „*Moszkvába utazott*”; „*Nem Moszkvába utazott*”; „*Nem érdekel ez a könyv*”; „*Érdekel ez a könyv*”; „*Ő mondta ezt*”; „*Nem ő mondta ezt*” stb. mondatpárokat, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy ezek a mondatok látszólag, helyesebben anyagi összetételüket illetően hasonlóak, de eltérők. Eltérők, mert tartalmuk más-más viszonyt jelölnek. Ez a különbség nem az egyes szavak formájában jelentkezik, hiszen a szavak tökéletesen azonosak lehetnek formailag. E mondatpárok közt egyetlen formai eltérés van — ami a tartalmi különbséget is okozza — s ez a tagadószó jelenléte. [3]

Tartalmuk szerint ezeket a mondatokat két csoportra osztjuk: 1. azokra, amelyek állítást, 2. s azokra, amelyek tagadást fejeznek ki. Minőség szerint tehát két különböző kategóriával van dolgunk: állítás, tagadás.

A „tagadás” és „állítás” terminológiát a nyelvtan a logikától kölcsönözte. A logikában az ítéletek minőségük szerint állító, igenlő vagy tagadó ítéletek. Pl.: „A szocialista országok békét akarnak.” „A szocialista országok nem akarnak háborút.” Az állító ítéletek átalakíthatók tagadókká és fordítva. Az állítás és tagadás, mint mondatban kifejezett ítélet, a gondolkodás sajátos művelete. [4]. Az állító ítélet tehát valamit feltétlenül állít, a tagadó ítélet valamit tagad.

A logikai tagadást meg kell különböztetnünk a grammatikai tagadástól. Ezt a felfogást Peskovszkij meggyőzően bizonyítja:

„Сущность этой категории, имеющей колоссальное психологическое и главным образом логическое значение (ведь утверждение и отрицание взаимно обуславливают друг друга, а где нет утверждения, там нет и истины, там нет и человеческой мысли), с синтаксической точки зрения сводится к тому, что связь между теми или иными двумя представлениями при помощи этой категории сознаётся отрицательно, т. е. сознаётся, что такая-то связь, выраженная такими-то формами слова и словосочетаний, реально не существует. Так, в предложении: гроза не прошла словечко *не* обозначает, что связь между представлением о грозе и представлением о миновании её, выраженная обычными для данного случая языковыми средствами (гроза не прошла), не-

реальна, т. е. что ей в природе ничто не соответствует. Точно так же в предложении он уехал не в Москву отрицается реальность связи между представлением об его отъезде и представлением о Москве (хотя связь сама по себе выражена теми же средствами, какие употребляются и в случаях признания её реальной: уехал не в Москву), в предложении я интересуюсь не этой книгой отрицается реальность связи между представлением о моём интересе и той частью сложного представления об этой книге, которая выражена словом этой. и т. д. [5].

[5].

Általában ismert az a tény, hogy az orosz nyelvben a tagadás kifejezésére leggyakrabban a **НЕ** tagadó-szó (módosító szó) használatos. A mondatban a **НЕ** módosító szó bármelyik mondatrész előtt állhat, ugyanúgy, mint a magyar nyelvben, attól függően, hogy melyikre irányul a tagadás. Legtöbbször, természetesen az *állítmány előtt áll*.

„Категория отрицания стоит ещё в определённом и очень своеобразном отношении к категории сказуемости. Именно только отрицание, стоящее при сказуемом, делает всё высказывание отрицательным, отрицание же стоящее при другом каком-либо члене, не колеблет общего утвердительного смысла высказывания. Если я говорю, что я интересуюсь не этой книгой, то ясно, что я всё-таки какой-то книгой интересуюсь, если я говорю, что это сделал не он, то я мыслю при этом; что это сделал кто-то другой, и т. д. [9].

[6].

Ezek után leszögezhetjük, hogy csak azok a mondatok tartalmaznak teljes tagadást, amelyekben az állítvány előtt áll a tagadószó; azok viszont, amelyekben a tagadószó más mondatrész előtt áll — részleges tagadást.

A teljes tagadást tartalmazó mondatokban az állítvány bármilyen szó-fajjal kifejezhető, pl. [7]:

Он не думал о смерти и не боялся её.

Брось эту блажную мысль не женись.

Вам не видать таких сражений.

И не ранен? — спросил я.

Вы не медик, милостный государь.

Тот не в чинах, другой без орденов.

Нет, вы не такой, вы не такой.

Nem gondolt a halálra és nem félt tőle.

(A. Tolsztoj: Golgota)

Hagyd ezt a balga gondolatot — ne nősülj meg.

(Puskin: Nagy Péter szerezsenje)

Ti nem láttatok ilyen csatákat.

(Lermontov: Borogyino)

Nem sebesült meg? — kérdeztem.

(Lermontov: Korunk hőse)

Maga nem medikus, kedves uram.

(Turgenyev: Járási orvos)

Az rangen aluli, a másíknak kitüntetése nincs.

(Krilov: Válogatóс menyasszony)

Nem, ön nem olyan, ön nem olyan.

(Turgenyev: Járási orvos)

Kiemelendő a tagadószó szerepe összetett állítvány esetén. A tagadó-módosító szó ilyenkor állhat a segédige előtt is, és az összetett állítvány igei vagy névszói tagja előtt is. A jelenidejű összetett névszói állítvány esetén, amelynek nincs segédigéje, mint ismeretes, a **НЕ** tagadószó lényegében a segédige szerepét is játssza, tehát nemcsak szemantikai jelentése van, hanem szintaktikai is. Pl.:

Ведь это не новость.

Hiszen ez már nem újság.

(Bjelinszkij: Levél Gogolhoz)

Но ужель он прав и я — не гений.

Ezekben a mondatokban az állítmány tagadószóval és névszóval van kifejezve. Споры нет, он красноречив, только красноречие его не русское.

Ebben a mondatban az állítmány melléknév teljes alakjával van kifejezve. Друзья и товарищи Ростова замечали, что он не скучен, не сердит, но молчалив, сосредоточен. Русский народ не раков. Itt az állítmány a melléknév rövid alakjával van kifejezve. Русский народ не таков.

Ebben a mondatban az állítmány kifejezésére mutatónévmás szolgál. Право, вы не лучше Пигасова.

Középfokban levő melléknévvel fejeztük ki az állítmányt. Она вскрикнула: "АЙ, не, он, не, он!"

Eddig olyan mondatokat vizsgáltunk, ahol a névszói állítmányból csupán a névszói rész van jelen. A következő mondatokban a segédige is jelen van az állítmányban.

Наполеон видел, что это было не то, совсем не то, что было во всех его прежних сражениях. Лицо его (Французского офицера) бледное и забрызганное кровью было самое не для поля сражения, не вражеское лицо, а самое простое, комнатное лицо.

Az összetett állítmányokban, amint a példákból látható, a HE az állítmányon belül is, az állítmány azon része előtt áll, amelyikre a tagadás irányul. [8]

Ha a tagadószó szorosan a névszóhoz kapcsolódik, akkor az ellentétes jelentést kölcsönöz, amint az utolsó példából kitűnik. Az a már említett tény, hogy a névszói állítmányban, ha segédige van jelen, akkor a tagadószó állhat a segédige előtt, vagy a névszói rész előtt, nem jelenti azt, hogy a HE helyét tetszőlegesen változtathatjuk. A tagadószó helyének változtatásával megváltozik az állítmány jelentéstartalma, s ebből következően az egész mondat értelme. Ennek bizonyítására vegyük például a következő mondatokat, figyeljük meg: hogyan változik a mondat értelme a tagadószó helyének, névszói állítmányon belüli megváltoztatásával.

Но Наталья не была рассеяна.

Ebben a mondatban az állítmány a „szórakozott” szó ellentétes fogalmának nyomatékosítását fejezi ki, mivel a HE a segédige előtt áll. Tehát az alany figyelmetlenségét állítjuk, a logikai hangsúly a tagadószón van. Vagy a következő mondat esetében:

Hát neki lenne igaza, és én nem vagyok zseni.

(Puskin: Mozart és Salieri)

Kétségtelenül ékesszóló, csak ékesszólása nem orosz.

(Turgenyev: Rugin)

Rosztov barátai és bajtársai észrevették, hogy ő nem unalmas, nem haragos, de hallgatólag, elgondolkodó,

(L. Tolsztoj: Háború és béke)

Az orosz nép nem ilyen.

(Bjelinszkij: Levél Gogolhoz)

Hát, ön sem jobb Pigasovnál.

(Turgenyev: Rugin)

Felkiáltott: „Oh, nem ő, nem ő!”

(Köznyelv)

Napóleon látta, hogy ez nem olyan, egyáltalán nem olyan, mint amilyen az eddigi csatáiban volt.

(L. Tolsztoj: Háború és béke)

Fehér és vérrel befröcskölt arca nem illet a csatamezőre, nem ellenséges arc, hanem egyszerű szobaarc.

(Uo.)

Рудин не был в ударе.

szintén nem az adott fogalom ellentétét állítja az író, hanem éppen azt tagadja, hogy Rugin nem volt formában:

Наталья была не рассеяна.

Ebben az esetben már nemcsak az alany szórákosottságát tagadjuk, hanem valamiféle nyomatékosítás van a mondatban, vagy legalábbis valamiféle ellentétes fogalmat várunk a mondat folytatásaként. Ilyesfélét: Natalja nem szórákosott volt, hanem fáradt. A tagadás ebben a második variációban már nem olyan tiszta, kissé elmosódott. Ha azt mondjuk:

— akkor fellépésének sikertelenségét állítjuk, vagyis a fogalom ellentétét.

Az összetett igei állítmányban a tagadószó szintén állhat a kijelentő módban levő segédige előtt vagy utána is. Pl.:

Владимир только старался не потерять настоящего направления.

Vlagyimir csupán arra törekedett, hogy ne veszítse el a helyes irányt.

(Puskin: A hóvihar)

Они не могут забыть о рыцарской чести.

Nem tudják elfelejteni a lovagi becsületet.

(Ehrenburg: Előestén)

Наталья Алексеевна с первого взгляда могла не понравиться.

Natalja Alekszejevna az első pillanattól kezdve tudott undok lenni.

(Turgenyev: Rugin)

Az igei összetett állítmányokban, ha az infinitívus mellett áll a HE, akkor az adott fogalomtól eltérő jelentésű, ellentétes fogalmat jelentő ige kitételé teszi szükségessé. Gyakran, ha nincs az ellentétes fogalom kifejezve, a tagadószó főnévi igenév mellé tétele értelmetlenné teszi a mondatot. Pl.:

Мы станем не читать.

Ez a mondat magában nem lehetséges, hanem hozzá kell még mondanunk: а писать; а рассказать — hanem írni, vagy beszélgetni fogunk.

Vannak olyan esetek, amikor az ellentétes fogalmat jelentő ige kitétele nélkül is állhat a HE infinitívus mellett; ti. ez az ige jelentésétől függ első sorban. Ha a tagadószó mellett álló igének van antonimája, akkor a HE módosítószó a főnévi igenév mellett lehet, anélkül, hogy ki kellene egészíteni a mondatot.

Вы можете мне не верить.

Они не могут забыть о рыцарской чести.

A fenti példamondatokban, amelyek kiegészítik egymást, meg lehet cselelni az összetett igei állítmányokban a tagadószó helyét.

Вы не можете мне верить. Они могут не забыть. А верить és забыть igék szemantikai jelentésük szerint feltételezik a сомневаться és а помнить antonimákat. Ezen igéket tartalmazó állítmányok esetében a tagadószó helyét megváltoztathatjuk, de a HE helyváltoztatása ebben az esetben is magával hozza az állítmány jelentésének megváltozását. Az olyan összetett állítmány tartalmazza a tisztább, erősebb tagadást, amelyekben a HE tagadószó a kijelentőmódban levő segédige mellett áll. Pl.: не можете верить állítmány

ban a tagadás erősebb és kategórikusabb, mint a можете не верить. Ugyanez a helyzet a не могут забыть és a могут не забыть állítványokat illetően is. Talán az utóbbi esetében a jelentésárnyalati különbség jobban érezhető, mint az első példánál. Могут не забыть még nem feltétlenül не забудут, mivel itt a tagadás részleges. А не могут забыть feltétlenül azt jelenti, hogy не забудут, jelen esetben a tagadás teljes.

Végül megállapíthatjuk, hogy a tagadószó helyének megváltoztatása az összetett igei állítványokban is, ugyanúgy, mint a névszóiakban, mindig maga után vonja az állítvány jelentésének megváltozását. Ha a tagadószó a segédige mellett áll, akkor az állítvány, annak a fogalomnak a tagadását adja, amelyet az állítvány főnévi igenévi része tartalmaz. A főnévi igenév mellett álló HE esetében viszont az állítvány annak ellentétes jelentését kapja, amit az infinitivus HE nélkül tartalmaz. Az összetett állítvány névszói vagy főnévi igenévi része mellett álló HE szemantikai funkciója nagyon közel áll a HE praefixum szerepéhez, minthogy annak is ellentétes nyomatékosító szerepe van.

Az említettekén kívül az állítvány kifejezhető idiomákkal is, amelyekben feltétlenül ott van a HE tagadószó is.

Я и ухом не поведу.

Басистов не спускал глаз с Рудина.

То-то я заметила, вы во время его посещения были как будто не по себе.

Az ilyen típusú idiomáknak nincsen állító formájuk. Természetesen ezekben a tagadószó helyét megváltoztatni nem lehet, mert akkor megváltozna az egész kifejezés szórendje, s egyben jelentése is.

Az *alany mellett* álló HE hatása nem hat ki az egész mondatra, ugyanúgy mint a magyar nyelvben, csupán az alanyra korlátozódik hatása. Ez a tény jól mutatja az alanynak és az állítványnak a szerepét a mondatban. Ha csak az állítványra irányuló tagadás teszi tagadóvá a gondolatot, akkor az állítvány is fejezi ki a gondolatot. [9]. Ezzel kapcsolatosan Peskovszkij a következőképpen elemzi a két mondatrész: az alany és állítvány viszonyát:

„Особенно поучительно в этом отношении сравнение обще-отрицательных предложений с такими частно-отрицательными, где отрицание стоит при подлежащем: он не ходит и не он ходит. он не добр. В обоих типах отрицается реальность связи между подлежащим и сказуемым. Но в одном типе это делается в отношении сказуемого, а в другом в отношении подлежащего... И вот, первый тип оказывается собственно отрицательным, а второй скрывает в себе утверждение (значит, кто-то другой ходит). Стало быть, отношение сказуемого к подлежащему совсем не то, что подлежащего к сказуемому. Первое заключает в себе отношение к реальности (через посредство категории наклонения), почему отрицание его и создаёт полную нереальность. Второе, как и всякое другое отношение в языке, не заключает в себе отношения к реальности, почему и отрицание его создаёт только нереальность данной связи, но не нереальность самой мысли” [10].

[10].

HE tagadószóval álló alany rendszerint az általa jelölt fogalommal ellentétes jelentést ad. Pl.:

Собака тебе приятель, а не я.

A kutya a te barátod, de nem én.

(Korolenko: Makar álma)

A tagadószó azonban nemcsak ellentétes jelentésű emóciós színezetet ad, az alanynak, hanem jelölheti az adott fogalom hiányát is, a szembeállított fo-

galom pedig kifejezhet logikailag ellentétes fogalmat. Ezenkívül a tagadószóval álló alannyal szembe lehet állítani egy nyomatékosító alanyt, amelyik nem jelöl ellentétes fogalmat, csak egyszerűen más fogalmat. Pl.:

Не совесть в них просыпается — страх. Nem a lelkiismeret erősödik bennük — a félelem.

(Ehrenburg: Előestén)

A tagadott alany szembeállítását egy pozitív alannal nem mindig kell kifejezni. Pl.:

Не он решил исход войны. Nem ő döntötte el a háború kimenetelét.

(L. Tolsztoj: Háború és béke)

Itt a cselekvés alanyát tagadjuk, a valódi (cselekvő) alany nem fontos, és egyáltalán nem teszünk említést róla.

Ha az alanyt szókapcsolattal fejezzük ki, akkor a tagadószó helyét nem lehet megváltoztatni, mert a tagadószó helyének megváltoztatásával megváltozik az alany jelentése is. Pl.:

Низа с Настей вышла в сад. Liza Násztyával kiment a kertbe.
Ez annak a mondatnak a következő tagadószós változatai lehetnek:
Ле Лиза с Настей вышли сад. Nem Liza és Násztya mentek ki a kertbe.

Лиза не с Настей вышла в сад. Liza nem Násztyával ment ki a kertbe.
Az első mondatban a tagadószó az egész szókapcsolathoz tartozik: *Nem Liza és Násztya*, hanem valaki más. A második mondatban a szókapcsolat jellege és az állítmány formája azt mutatja, hogy a tagadószó a szókapcsolat második tagja elé kerülve azt más mondatrészé alakítja: közvetett kiegészítővé, (косвенное дополнение) Ily módon az alanyesetben álló főnév és az eszközhatározós esetben álló főnév alkotta szókapcsolat megszűnik egészében alannak lenni, s csak az első tag marad az. Tehát, ha az alanyt alanyesetben lévő főnév és eszközhatározós esetben álló főnév fejezi ki, akkor a tagadószó csak a szókapcsolat előtt állhat, és az egész szókapcsolatra vonatkozik.

Ha az alanyt alanyesetben lévő számnév és birtokos esetben álló főnév fejezi ki, és nincs szembeállítás, akkor a tagadószó csak a szókapcsolat előtt állhat, de csak a számnévre vonatkozik.

Не десять лет, а веков прошло с тех пор. Nem tíz év telt el azóta,

Nem lehet azt mondani: *десять не лет*, illetőleg csak abban az esetben, ha szembeállítjuk valamivel, pl.:

Десять не лет, а веков прошло с тех пор. Nem tíz év, hanem tíz század telt el azóta.

A tagadószó helyének kötöttségét az alanyesetben álló számnév és a birtokos esetben lévő főnév alkotta alany esetében azzal magyarázható, hogy a számnév főnévhez kapcsolódva konkrét mennyiséget fejez ki. A tagadószóval álló főnév viszont nem jelöl konkrét fogalmat. A tagadószó miközben az adott fogalom tagadását hangsúlyozza, nem alkot más konkrét fogalmat.

A számnév pedig, tulajdonsága szerint, annyira pontos fogalom, hogy nem egyeztethető össze egy határozatlan fogalommal. A szembeállítás határozatlanná teszi a tagadott fogalmat, és így csak főnév előtt állhat. A számnévvél és birtokos esetben álló főnévvel kifejezett tagadószós alany esetében a logikai hangsúly mindig a számnévre esik.

Ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg a много, мало, несколько határozatlan számnévből és birtokos esetben álló főnévből összetevődő alany esetében is. Ha feltételezzük, hogy a tagadószó nemcsak a számnevekre, vagy много, мало stb. szavakra vonatkozik, hanem az egész alanyra, akkor a számnév általában nem logikus, nem megfelelő, mivel a hiány, nemlét, nulla nem tartozik a számoláshoz. Ily módon a számnévből vagy много, мало szavakból és birtokos esetben lévő főnévből álló alany mellett a tagadószó ha nincs ellentétes fogalom kifejezve, az egész szókapcsolat előtt áll, de csak a számnévre vonatkozik.

A tagadószó helye annak ellenőrzésére is szolgál, hogy egy mondatrész-e az adott szókapcsolat, azaz egy fogalmat fejeznek-e ki, vagy két önálló mondatrészt.

Végezetül leszögezhetjük, hogy a szókapcsolattal kifejezett alany esetén a tagadószó helye határozott fogalmat ad. A tagadószó helyének megváltoztatása megváltoztatja az alany, tehát az egész mondat értelmét. Ezenkívül nem minden szókapcsolat teszi lehetővé a tagadószó helyének megváltoztatását.

A tagadószó, mint már említettük, bármelyik mondatrész előtt állhat, így a *bővítmények* mellett is. A НЕ kiegészítő (дополнение) előtt. Pl.:

Поэтому вы не заметили, что Россия видит своё спасение не в мистицизме, а в успехах цивилизации.

Ей (России) нужны права и законы, сообразные не с учением церкви, а с здравым смыслом и справедливостью.

Amikor a tagadószó *jelző mellett* áll, akkor gyakran nehéz annak eldöntése: a jelzőre, vagy a jelzett szóra irányul-e a tagadás.

Если бы вы действительно преисполнились истиной христовой, а не дьяволова учения — совсем не то написали бы в вашей новой книге.

Естественно, что для человека, не понимающего хода машины, при виде её кажется...

Он остался дома не из-за сильных дождей.

Az első két mondatban a tagadószó kétségtelenül a jelző vonatkozik, a harmadik mondatban viszont már vitásnak tűnhet, mivel a не из-за сильных дождей kifejezést lehet úgy is értelmezni: mi miatt? Ebben az esetben a tagadószó a kiegészítőre (дополнение) vonatkozik. Lehet úgy is értelmezni: milyen esőzések miatt?, s ebben az esetben a jelzőre vonatkozik a tagadószó.

A hangos beszédben az intonáció elsősorban az értelmi hangsúly világosabban megmutatja, hogy a tagadószó a jelzőhöz, vagy a jelzett szóhoz tar-

Ezért ön nem vette észre, hogy Oroszország megmentését nem a miszticizmustól, hanem a civilizáció sikereitől várja.

(Belinszkij: Levél Gogolhoz)

Olyan jogokra és törvényekre van szüksége (Oroszországnak), melyek nem az egyház tanításával állanak összhangban, hanem a józan észsel és az igazsággal.

(Uo.)

Ha önt valóban a krisztusi hit fűti, nem pedig az ördögi tan, — egyáltalán nem ezt írta volna új könyvében.

(Uo.)

Természetes, hogy egy olyan ember számára, aki nem érti a gép működését, látásakor úgy tűnik...

(L. Tolsztoj: Háború és béke)

Nem az erős esőzés miatt maradt otthon.

tozik-e. Mondhatjuk: не из-за сильных дождей, не из-за [сильных дождей].

Ha a logikai hangsúly nem mutatja meg, hogy a tagadószo melyik szóhoz tartozik, akkor az egész szó szerkezettel kifejezett fogalomra vonatkozhat. Ez a jelző és jelzett szó megcserélésével ellenőrizhető: не [из-за дождей сильных, из—за дождей не сильных] ikor világosan látható, hogy melyik szóra esik a logikai hangsúly. Az első kifejezésben csak a logikai hangsúly határozhatja meg, melyik szóra irányul a tagadás. A jelző hátrahelyezése, a tagadósztól történő elszakítása sem tudja feleslegessé tenni tagadását, ha a logikai hangsúly rajta van, S csak abban az esetben, amikor nem egyeztetett jelzőt teszünk a jelzett szó után tagadószóval együtt, irányul a tagadás vitathatatlanul a jelzőre. Hasonlítsuk össze a következő két mondatot:

Желание не узнать ничего для себя неприятного было сильнее любопытства.

Не желание узнать ничего для себя неприятного было сильнее любопытства.

Az a vágya, hogy meg ne tudjon semmi olyat, ami kellemetlen lehet számára, erősebb volt a kíváncsiságánál. Az a vágya, hogy ne tudjon meg semmiféle, számára kellemetlen dolgot, erősebb volt a kíváncsiságánál.

Az első mondatban a tagadószo a jelző mellett áll, és csupán ráirányul a tagadás. A második mondatban a tagadószo összeolvad a jelzett szóval, jelen esetben az alannyal, s csak ráirányul a tagadás. Azonkívül a желание szót felváltotta a нежелание antonima. Itt a НЕ praefixum vette át a HE tagadószo szerepét. Ezek a mondatok azonban értelem szerint nagyon közel állnak egymáshoz. A tagadószo elválasztása az ilyen jelzőtől egyszerre szemantikailag is elszakítja őket egymástól. Hasonló jelenséget nem láttunk akkor, amikor egyeztetett jelző, minden segédszónak állandó helye, prepozitív helyzete lehetővé teszi, hogy a tagadószo a jelzőhöz is és a jelzett szóhoz is tartozzon. A nem egyeztetett jelző, általában, postpozitív helyzetet foglal el, s így minden segédszo egyidejűleg nem tartozhat a nem egyeztetett szavakhoz. A tagadószonak is közvetlenül a szavak előtt kell állnia, s csak a tagadószo, amelyik a nem egyeztetett jelző előtt áll, tartozik hozzá. Helyét megváltoztatni anélkül, hogy elveszítené a jelzőre irányuló tagadását, lehetetlen.

Ha a HE határozók mellett áll, ugyanúgy, mint a kiegészítőknél, különösebb vizsgálatot nem igényel. Így a szemléletesség kedvéért említünk meg egy-két mondatot, ahol a tagadószo különböző határozók mellett azt tagadja, hogy a cselekvés nem azon a helyen, nem abban az időben, vagy nem olyan körülmények között stb. ment, vagy meggyégbe.

Helyhatározó mellett:

Не с гор побежали ручьи

Nem a hegyekről futottak le a patakok.
(Nyekraszov)

Időhatározó mellett:

Книга писана не день, не неделю, а может быть год два или три.

E könyvet nem egy nap, nem egy hét alatt, hanem valószínűleg egy, két vagy három év alatt írta meg.
(Belinszkij: Levél Gogolhoz)

Módhatározó mellett:

Шли очень быстро, не отдыхая.

Nagyon gyorsan meneteltek, közben nem pihenne.
(L. Tolsztoj: Háború és béke)

Célhatározó mellett:

Я вас не за тем позвала.

Nem azért hívtam magát.

(Turgenyev: Rugin)

Az elmondottakat összegezve megállapíthatjuk:

1. Az orosz nyelvben a tagadás kifejezésére szolgáló НЕ módosítószó bármelyik mondatrész előtt állhat a mondatban, attól függően, hogy melyikre irányul a tagadás.

2. A tagadás akkor a legtisztább, ha a tagadószó az állítmány előtt áll; ez a teljes tagadás. Ilyenkor a tagadás kihat az egész mondatra, ugyanúgy, mint a magyar nyelvben.

3. Mivel a tagadás az orosz nyelvben sem mindig az egész mondatra érvényes, a tagadószó más mondatrészek előtt is állhat, de akkor csökken a tagadás ereje, illetve csupán arra a mondatrészre korlátozódik, amelyik előtt a tagadószó előfordul.

4. A tagadószó helyének változtatásával a mondat értelme is megváltozik.

JEGYZETEK

[1] Vö. SZABÓ DÉNES, Mai magyar nyelv (Egyetemi jegyzet) Bp. 1955. 261.

[2] SZABÓ DÉNES i. m. 264.

[3] Vö. A. M.

[4] Vö. FOGARASI BÉLA, Logika, Bp. 1958. 197, 210.

[5] PESKOVSKIJ i. m. 386—387.

[6] Uo. 387.

[7] A példamondatokat magyar fordításban is közlöm, hogy ezáltal is párhuzamot lehessen vonni a két nyelv negatív állítmányainak kifejezése között, későbbiekben a tagadás többi mondatrészre történő hatása között.

[8] Vö. в. и. Чернышев, Отрицание НЕ в русском языке, Ленинград, 1927, стр. 6.

[9] Vö. PESKOVSKIJ i. m. 388.

[10] Uo. 389.

РОЛЬ ЧАСТИЦЫ НЕ В ПРЕДЛОЖЕНИИ

М. Эрдеи

Автор статьи рассматривает употребление и значение частицы НЕ при членах предложения.

Изучая языковые факты (отрицание не употребляется со всеми членами предложения и в зависимости от НЕ предложение получает в той или иной мере отрицательный смысл, перемена места отрицания меняет значение предложения) автор ссылается на употребление в предложении отрицательных частиц венгерского языка.

DIE ROLLE DES MODALWORTES NE IM SATZE

von M. ERDEI

Verfasser untersucht den Gebrauch und die Bedeutung des Modalwortes NE in Verbindung mit den Satzteilen.

Er untersucht folgende Sprachphänomene: das Verneinungswort NE kann vor einem beliebigen Satzteil stehen, der Satz drückt die Verneinung in Abhängigkeit von dem Modalwort NE aus, mit der Veränderung der Stellung des Verneinungswortes ändert sich der Sinn des Satzes, und weist hierbei auf den Gebrauch der Verneinungswörter der ungarischen Sprache innerhalb des Satzes hin.